

A polgári értelmiségi végső számvetése

Lényegre törő bekezdések Géher István *Polgár Istók* című verseskötetéről

Géher István *Polgár Istók* című, a költő életében megjelent utolsó verseskötetében tulajdonképpen semmi mást nem csinál, mint szintetizálja, egyesíti azt a hatalmas költői és élettapasztalatot, élményanyagot, melyről a korábbi kötetek más-más nézőpontból, de mégis meglehetősen nagy átfedésekkel, szükségszerű ismétlődésekkel adtak számot a mindenkori olvasónak. Miként azt maga a költő is leírja kötete fülszövegeként írott miniesszében, műve nem más, mint *változat* – Arany János *Bolond Istók* című elbeszélő költeményének (poszt)modernkori átírata, továbbgondolása, sajátos új kontextusba helyezése. Catullus és Anakreón után Géher új irodalmi alteregót kreál magának, aki, habár kicsit emlékeztet mind Arany Jánosra, mind az ő elbeszélő költeményének hőisére, Bolond Istókra, mégiscsak elsősorban önmaga marad – Géher István, a költő, műfordító, irodalomtörténész, tanár, a polgári értelmiségi, és persze mindenekelőtt maga az ember. Az ember, akinek családja, életrajza és emlékezete van, mellyel végre a legőszintébb módon versben, alanyi költőként szeretne számot vetni. Bár megtette ezt már korábbi köteteiben is, ez a számvetés valahogy most még súlyosabb és őszintébb. Az Arany János művére és életművére való elsődleges allúzió az egyes rá jellemző szófordulatokon túl a versformában nyilvánul meg – a kötet egy kilencvenhárom ottava rimából álló versciklus, alcíme szerint egy eredetileg nagyobb terjedelműnek szánt narratív költemény első éneke, egy szándékosan töredékben hagyott lírai alkotás, mely ugyan erős elbeszélő jelleggel bír, ám mégsem a klasszikus értelemben vett elbeszélő költemény. Sokkal inkább naplószerű költői számvetés, feljegyzésgyűjtemény, melyben a lírai én ugyan sok mindent *elbeszél*, ami a múltban történt, mindezt azonban nem szigorú kronológiai sorrendben és nem egymást szorosan követő, ok-okozati összefüggésben álló életesemények cselekményszerű elmondása által teszi. Hasonlóan az „*Új folyam*” vagy az *Eszkendők éve* című, korábbi kötetekhez, az emlékezés-elbeszélés folyamata itt is erősen fragmentált, mégis tisztán rekonstruálhatók belőle egy, a lírai beszéd pillanatában idősödő polgári értelmiségi életrajzának fontosabb eseményei. A *Polgár* ragadványnév / vezetéknév a *Bolond* helyére kerül Géher önéletrajzi Arany-parafrázisában – és valóban, Géher István alteregója a maga módján talán ugyancsak *bolond*, hiszen olyan dolgokban hisz, amelyekben a XXI. században már nem túl divatos dolog hinni, példának okáért irodalomban, költészetben, kultúrában, erkölcsben, polgári értékrendben, emberségben. Jó értelemben vett

bolond, azaz minden látszólagos keserősége, olykor megnyilvánuló cinizmusa, realitásérzéke és megingathatatlan sztoicizmusa ellenére megveszekedett idealista. És persze *Polgár* is, mert ebben a miliőben nőtt fel, ezt a látásmódot és értékrendet örökölte őseitől, és egész életében sóváran vágyott a polgári értelmiségi lét kiszámítható, kényelmes biztonságára, akár annak kisszerűségével együtt, és bár az kissé megkésve, fapados, sajátosan kelet-európai, mondhatni sajátosan magyar módon meg is adatott neki, még így, idős korában is szorong annak lehetséges elvesztésétől, illetve a lelke mélyén minden sztoicizmusa ellenére talán elégedetlen is azzal, akivé és amivé lenni tudott az életben. Géher persze korántsem tragikus, komoly(kodó) hangnemben vet számot saját élettörténetével, lírai hőse nem drámai regiszterben nyilatkozik meg – itt is a költészetére oly jellemző játékos irónia és önirónia hatja át és vezérli a versszövegeket, ez pedig az időnként igencsak igazságtalan és keserű életeseményekre való emlékezést is megszépíti, könnyebbé teszi.

A kötet legeslegelején, az első ottava rimában Géher rögtön a húrok közé csap – a szavak erejével gyorsan megteremti versbéli alteregóját, Polgár Istókot, aki minden bonyolultnak ható irodalmi játék ellenére mégiscsak a költő *önmaga*, a valóság és a lírai fikcionalitás pedig lassan egymásba folynak:

1

adjunk polgárnak hősi veretet?
klasszikus költőnk után megint
kimondhatom: hogy akit idetett
a sors magyarnak, abból rendszerint
ép ember nem lesz. megereszkedett
arccal az idő rajtunk túltekint...
művünk, mint arcunk, lukacsosra megy szét –
fújjon a bolond lukból a bolond szél!

És bár Géher beszélője makacsul ragaszkodik polgári származásához és identitásához, annyi realitásérzéke mégis van, hogy nem kevés öniróniával feltegye magának a költői kérdést –: mit ér vele egy itt és most, adott körülmények között, adott történelmi korban és helyzetben élő ember, hogy ősei kifélék-mifélék voltak, az esetleges értékrenden és tartáson kívül persze, amelyet tőlük örökölt, miként az a tizenegyedik versben olvasható:

mármost istók polgári származék,
 a pedigréje kifogástalan:
 bíró volt apja, s ha ez nem elég,
 nagyapja püspök, és még mennyi van
 a családfán tanító, pap, derék
 tisztviselő... fedezetnek arany...
 oké, de élni mit segítheti,
 hogy urak voltak halott ősei?

Ironikus, már-már önlelkicsinylően ironikus sorok ezek, a géheri költészetre oly jellemző, keserédes, fanyar (ön)irónia pedig gyakorlatilag a kötet összes versét áthatja. Még akkor is, amikor olyan komoly dolgokra emlékezik vissza a költő, mint saját maga és családja politikai okokból, egyszerűen a polgári származás okán való, igazságtalan osztályellenséggé nyilvánítása és az ebből fakadó, évtizedeken át tartó mellőzöttség, a tudóshoz, művészhez, értelmiségihez sokszor méltatlan élethelyzetek sora, a beszélő egész életét végigkísérő, állandó lét- és értékbizonytalanság, a mindenhol megtapasztalt otthontalanság és idegenség érzése. Erről ad számot többek között igencsak nagy vonalakban a tizenkilences számot viselő vers:

a kollektív bűnösség büntetését
 az érintettek együtt viselik:
 mikor végül kitör a várható vész,
 istókék *menekültek*, bár nekik
 nem volt részük a közbüntényben. érték
 őket csapások, túléltek, pedig
 ott is veszhettek volna... mindenük
 odaveszett – mint másnak. (mindenütt?)

Géher István Polgár Istókját is természetes módon mozgatja valamiféle ismétléskényszer, hiszen sok helyen ugyanazon életeseményekre tér ki, amelyekről a szerző már korábbi

vallomásos-alanyi lírát megszólaltató versesköteteiben is számot adott valamilyen formában. Ugyanazok az életrajzi traumák, illetve ugyanazok a létkérdések mozgatják, és a költő ez alkalommal is kiszámíthatóan és szükségszerűen reflektál önnön irodalmári, költői, műfordítói identitására és a versalkotás folyamatára, feltéve magának az utólag persze megválaszolhatatlan nagy kérdést, hogy vajon a szakmai hírnévnél, a mérsékelt sikerekkel együtt *többet ért-e az élet*:

37

az irodalom – mit ígért neki?
írni nem írt. (már és még) nem tudott
hangot adni, mert az valami,
ami ő volt, elhallgatott, holott
bent volt a pikszisben: szerkeszteni
egy könyvkiadóban elit dolog...
nem használta ki a lehetőséget.
a hírességnél többet ért az *élet*?

A csavar és az irónia kedvéért Géher beszélője olykor eltávolítja magától az irodalmi alteregót, Polgár Istókot, egyes szám harmadik személyben beszélve *róla*, azaz önmagáról, ám ez a látszólagos egyes szám harmadik személyű beszéd és történetmondás, a beszélő önmagától való eltávolítása nem más, mint afféle belső lírai (pár)beszéd, vagy legalábbis annak kísérlete, mely persze nem feltétlenül sikeres. Sajnos lehetséges, hogy az egész költői beszédfolyam megmarad monologikus természetűnek, a beszélő pedig számol is ezzel a lehetőséggel, miként arról a negyvenhetedik ottava rima is számot ad, mindez pedig erős metairodalmi felhangot kölcsönöz a szövegnek – az irodalom magáról az irodalomról, annak természetéről is szükségszerűen szól:

47

de mégis beszél, mindig egyfelé.
mért nem úgy, hogy *egyfelől-másfelől*?
csak jobbra támad, mintha értené,
hogyan balról (kiktől?) mit is örököl...

van két oldal – semelyik sem övé.
bár egyiknek az indulat bedől,
ő tartózkodik: úgy semlegesíti
a másikat, hogy inkább nem említi.

S ha már a géheri versszöveg metairodalmi természeténél tartunk, ezzel párhuzamosan nem maradhat el a minden kötetben verstémává emelt tanári, egyetemi oktatói identitás megverselése sem, a róla való versbeszédet pedig ugyanaz a lírai ismétléskényszer működteti:

55

mint más öregek, istók is hiszi,
hogyan tudja még, amit eddig tudott.
a tanteret még most is szereti,
határok közt varázsa köztudott:
ha bevégezte, újrakezdheti
akármelyik lélek-sorozatot...
zenél keze közt az *ottava rima* –
bár meg-megdöccen ritmusa, ríme.

A tanár csak tanár, a költő csak költő, öregén is, rezignáltan-beletörődően is, lírai számvetés közepette is, megbicsakló kézzel és rímmel is... Nem tud kibújni a bőréből és nem tud másként cselekedni, csak költőként és csak tanárként – a kettőt pedig egymással szoros összefüggésben teszi, ugyanis amellet, hogy számot vet addigi egyéni életével, versmunkája egyúttal pedagógiai ihletésű is, a mindenkor olvasót pedig ha akarja, hanem, versben igyekszik tanítani a saját nem kevés élettapasztalatán keresztül arra, milyen is az emberi természet.

A költő, a műfordító, a tanár a maga emberi gyarlóságával és problémáival együtt persze mindenkor magánember is – nevezetesen férj, apa és nagyapa, a családjá pedig legalább ugyanolyan fontos, vagy éppenséggel még fontosabb a számára, mint az irodalmári és alkotói identitás, miként arról a kötet vége felé, példának okáért a hetvenhatos számú versben is megnyilatkozik:

76

vegyük szemügyre! a két gyerekemnek
még én vagyok: „papapa” – vagy „apa” .
jó ez így? vagy nem. mert felnövekedtek,
mindkettőnek van (lehet) otthona,
ahol magukban berendezkedhetnek...
mért járnak hozzám még most is *haza*?
magamnál látni őket szeretem.
vagy rosszul látom? romlik a szemem.

A családfői identitással együtt jelenik meg ismételten a költői reflexiója önnön az öregségére, ez pedig ismételten tematizálja a hanyatlástól, elmúlástól való ősi félelmet, ezt a Géher István költészetének minden rétegében jelenlevő motívumot. A költői számvetés az egész addigi élettel, az alkotás, a megfelelően egymás mellé rendezett költői szavak azonban erőt adnak a megnyilatkozó szubjektumnak, hogy ezen is újra és újra felülemelkedjen, csak úgy, mint a magán- és a szakmai élet hányattatásain, a XX. századi magyar történelem rá kimért és elszenvedett próbatételein. A kötet utolsó, kilencvenharmadik verse erről számol be:

93

istók (míg itt van) jobb és bölcsőbb nálam.
jobban tudja, hogy *embereknek* élek,
s hogy levegőjünkben is lehet szólnom,
amíg testemből ki nem száll a lélek:
és arra kér (kísért), hogy megcsináljam,
ami hiányzik... a „második ének”
szólhatna még. de elnémítom, és –
mintha torkára tehetném a kést.

Polgár Istók tehát nem tud elhallgatni, egyre csak mondja, mondja, költi és írja önmagát, Géher István lírai élettörténetét, amíg csak a költő és az ember él és írni / beszélni képes, előre vetítve a mű második énekét, melyet a szerző a valóságban is elkezdett ugyan, tragikus, hirtelen halála azonban meggátolta abban, hogy be is fejezze.

Géher István utolsó, a költő életében megjelent verseskötete a benne jelenlévő intertextuális irodalmi játék mellett a végletekig őszinte, vallomásos lírai mű, melyben az immár idős humanista értelmiségi számot vet mindazzal, aki és ami volt, akivé és amivé lenni tudott egész addigi életében, szintetizálva és új kontextusba helyezve a korábbi Géher-kötetek mondanivalóját, lírai üzenetrendszerét. Saját személyes élettörténetével és sorsával vet utoljára számot, ezen felül pedig sokkal egyetemesebb mondanivalót is közöl mindenkori olvasójával: a hányatott életű, idős polgári értelmiségi, a költő, tudós és tanár mindenkor, minden megnyilatkozása által a humanitás és a kultúra szelíd, békés védelmezőjeként is beszél hozzánk, minden körülmények között, minden őt ért csalódás ellenére sztoikus nyugalmat sugározva. Végtelen bölcsességgel és őszinteséggel int emberségre, a sorssal, a történelemmel és egymással való megbékélésre, önmagunk és egymás megismerésére és elfogadására mindnyájunkat – József Attilával szólva csak azt szeretné, ha végre *mind emberek lennénk*, miként az neki is kétségsbe vonhatatlanul sikerült egész életében, bármilyen szerényen is tudósít róla lírájában...